

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Kamalova Xatira Sabirovna.
Qaraqalpaqstan Respublikasida ulken
jastaǵı hayal-qızlardın kásiplik,
intellektuallıq hám jámiyetlik
belsendiligi turmıs sapası resursı
sıpatında // «O‘zbekiston olima
ayollarining mamlakat taraqqiyotiga
qo‘shayotgan hissasi» mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materialları (Nukus, 2026-yil 9–10-
oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 804–
812. – DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910160>

«O‘zbekiston olima ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo‘shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

UDK: 316.346.32-053.9

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINDA ÚLKEN JASTAǴI HAYAL-QIZLARDIN KÁSIPLIK, INTELLEKTUALLIQ HÁM JÁMIYETLIK BELSENDILIGI TURMIS SAPASI RESURSI SIPATINDA

Kamalova Xatira Sabirovna

sociologiya ilimleriniń kandidati, docent
Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti
Nókis, Ózbekstan.
khatira_sab@mail.ru

Annotaciya: Maqalada úlken jastaǵı hayal-qızlardın kásiplik, intellektuallıq hám jámiyetlik belsendiligi Qaraqalpaqstan Respublikasında turmıs sapasın saqlawdın sociallıq mexanizmi sıpatında kórip shıǵılǵan. Izertlewdiń aktuallıǵı úlken jastaǵı xalıq toparları sanınıń demografiyalıq kóbeyiwı, qartayıp atırǵan xalıq strukturasında hayal-qızlardın áhmiyetli ornı, sonday-aq, kekselerdi sociallıq qollap-quwatlaw obyektı sıpatında kóz-qarastan sociallıq turmıstın belsendi subyektı sıpatında túsiniwge ótiw zárurlıǵı menen baylanıslı. Qaraqalpaqstannın kásiplik hám jámiyetlik talapların saqlap qalıp atırǵan jumıs islep atırǵan kekse jastaǵı hayal-qızlar, hayal ilimpazlar, pedagoglar, jazıwshılar, jurnalistler hám mádeniyat xızmetkerlerine ayrıqsha itibar qaratıldı. Gúlaysha Esemuratova, Sarıǵúl Bahadırova, Rawiya Esemuratova, Ayımxan Shamuratova hám basqa da region wákilleri misalında kásiplik, intellektuallıq hám mádeniy kapitaldı úlken jasta saqlaw formaları tallanadı. Izertlew materialları retinde rásmiy statistikalıq maǵlıwmatlar, belsendi qartayıw hám turmıs sapası boyınsha zamanagóy izertlewler, qaraqalpaqstanlı hám ózbekstanlı izertlewshilerdiń ilimiy basılımları, sonday-aq, biografiyalıq hám institucionallıq derekler xızmet etken. Analiz hám sintez, salıstırmalı, statistikalıq hám kontent-analiz, biografiyalıq hám sociogerontologiyalıq qatnas usıllarınan paydalanılǵan. Kásiplik uzaq jasaw, ustazlıq, jámiyetlik hám mádeniy jumıslarda qatnasıw, bilim beriw hám áwladlar aralıq óz-ara tásirlesiw úlken jastaǵı hayal-qızlardın sociallıq integraciyası hám turmıs sapasınıń áhmiyetli resursları sıpatında qaralıwı múmkin ekenligi kórsetilgen.

Tayanış sózler: kekse hayallar, úlken jastaǵı hayallar, turmıs sapası, belsendi uzaq ómir súriw, sociallıq belsendilik, sociallıq belsendilik, kásiplik jumıs, ilimpaz hayal-qızlar, ustazlıq, áwladlararalıq birge islesiw, mádeniy kapital, Qaraqalpaqstan Respublikası.

KIRISIW (ádebıyatlardın sholıwı)

Xalıqtın qartayıwı zamanagóy jámiyetin áhmiyetli demografiyalıq hám sociallıq tendenciylarınan biri esaplanadı. Ózbekstan ushın bul mashqala úlken jastaǵı xalıq úlesiniń áste-aqırın artıp barıwı múnásibeti menen bargan sayın úlken áhmiyetke iye bolmaqta. Ásirese, úlken jastaǵı hayallardıń jaǵdayı ayrıqsha dıqqattı talap etedi, sebebi hayallardıń ómiriniń kóbirek sozılıwı aqibetinde olardıń úlken jastaǵı úlesi ádette erkekler úlesinen joqarı boladı.

Ózbekstan Respublikası Milliy statistika komitetiniń maǵlıwmatlarına qaraǵanda, Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı

jámi hayal-qızlar sanında miynetke jaramlı jastan joqarı bolğan hayal-qızlardıń úlesi 2010-jıldıǵı 8,1 procentten 2026-jılǵa 14,3 procentke kóbeydi [1]. Solay etip, kórip shıǵılıp atırǵan dáwirde usı jastaǵılardıń salmaǵı altı procent punktten kóbirek artqan. Sonıń menen birge, Qaraqalpaqstanda 65 hám onnan joqarı jastaǵı hayallar sanı 2026-jılı 63 mıńnan aslam adamǵa jetti [1].

Demografiyalıq ózgerisler kekselerge baylanıslı sociallıq siyasattıń mazmunın qayta kórip shıǵıw zárúrligin keltirip shıǵaradı. Aktiv qartayıwdıń zamanagóy koncepciyası boyınsha kekselik sociallıq, ekonomikalıq, mádeniy hám intellektual belsendiliktiń avtomatikalıq túrde toqtawın bildirmewi kerek.

Birlesken Milletler Shólkeminiń Evropa ekonomikalıq komissiyası qatnasıwında islep shıǵılǵan jedel qartayıw indeksi sheńberinde jedel qartayıw jumıs penen bántlik, jámiyetlik turmısta qatnasıw, erkin turmıs hám úlken jasta insan potencialın júzege shıǵarıw ushın sharayat jaratıw arqalı kórip shıǵıladı [2]. Bul qatnas jası úlken hayallardı izertlew ushın principiallıq áhmiyetke iye, sebebi turmıs sapasın tek materiallıq támiynat yamasa densawlıq jaǵdayı emes, al insannıń sociallıq qatnasıw dárejesi nátiyjesi sıpatında kórip shıǵıwǵa múminshilik beredi.

"Shańaraq hám gender" ilimiy-izertlew institutı hám YUNFPA qatnasıwında tayarlanǵan "Uzbekistan's Active Ageing Index" izertlewı Ózbekstan ushın bul baǵdardı rawajlandırıwda áhmiyetli basqısh boldı. Onda aktiv qartayıwdıń tórt tiykarǵı ólshemi ajratıp kórsetilgen: bántlik, jámiyetlik turmısta qatnasıw, erkin hám qawipsiz turmıs, aktiv qartayıw ushın potencial hám qolaylı ortalıq [2, 6-30-b.].

N. Egamberdieva, X. Abduraxmanov, G. Ruzieva, D. Yulchieva hám G. Raxmanovalardıń 2025-jılı basıp shıǵarılǵan izertlew nátiyjeleri ayrıqsha qızıqlı bolıp esaplanadı. Aktiv qartayıwdıń ulıwma indeksi 34,9 balldı, jámiyetlik turmısta qatnasıw kórsetkishi 44,9 balldı, bántlik kórsetkishi 11,0 balldı quraǵan. Bunda áhmiyetli gender ayırmashılıqlar anıqlandı: hayallardıń bántlik kórsetkishi 6,5 balldı, erkeklerde bolsa 16,3 balldı quradı [3, 3175-3190-b.]. Bul izertlewdiń tańlamasına Qaraqalpaqstan kirmegenligin, sonıń ushın onıń nátiyjelerin respublika xalqına mexanikalıq túrde ótkeriw kerek emesligin atap ótiw zárúr. Biraq, olar mashqalanıń ulıwma respublikalıq kontekstin anıqlaw imkaniyatın beredi.[3]

S.D. Xojaevtıń izertlewleri de Ózbekstanda kekselerdiń turmıs tárizi sociallıq qatnasıqlar sisteması, shańaraqlıq baylanıslar, ekonomikalıq jaǵday, densawlıq halatı, jámiyetlik turmısta qatnasıw imkaniyatları menen baylanıslılıǵın kórsetedi [4, 16-25 b.]. Demek, sociallıq belsendilik adamnıń úlken jastaǵı sociallıq beyimlesiwinıń óz aldına faktori sıpatında qaralıwı múmin.

Bul mashqalanıń gender tárepi xalıqaralıq izertlewler menen tastıyqlanbaqta. 49 izertlewdi óz ishine alǵan C. Denton hám birgeliktegi avtorlardıń sistemalı sholıwı jası úlken adamlardıń sociallıq belsendiliginiń formaları hám intensivliginde gender ayırmashılıqlardıń bar ekenligin kórsetedi [5]. Sonday-aq, S. Duri hám birgeliktegi avtorlardıń izertlewı kesh jastaǵı subyektiv abadanlıq penen baylanıslı sociallıq hám basqa da belsendiliklerde erkekler hám hayallar arasındǵı ayırmashılıqlardı anıqladı [6].

Qaraqalpaqstan ushın bul másele ayrıqsha mazmunǵa iye. Bul jerde hayal-qızlardıń sociallıq belsendiligi tek ǵana bántliktiń zamanagóy túrleri menen emes, al

milliy mádeniyat, til, ádebiyat, kórkem óner hám tariyxıy estelikti saqlaw menen de baylanıslı.

S.J. Allamuratovanıń izertlewı Qaraqalpaqstan hayal-qızlarınıń kásiplik iskerligine hám olardıń ilim, mádeniyat, sociallıq-ekonomikalıq taraw, isbilermenlik hám jámiyetlik shólkemlerdi rawajlandırıwdagı qatnasına bağıshlangan [7]. Avtor 1990-jıllardıń ortalarına kelip aqılıy miynet penen shuğıllanıwshı hayal-qızlardıń sanı ádewir kóbeygenligin, ilim, ádebiyat hám mádeniyatın belgili wákilleri sıpatında Rawıya Esemuratova, Gúlaysha Esemuratova, Sarıgúl Baxadırova, Gúlparsın Sırımбетova, Tamara Doshumova hám basqalardıń atların atap ótedi [7, 25-26 b.].

Solay etip, Qaraqalpaqstan tariyxı hayal-qızlardıń kásiplik uzaq ómir súriwin úyreniw ushın úlken materialğa iye. Ásirese, úlken jasta ilimiy, ádebiy, pedagogikalıq, redaktorlıq yamasa mádeniy jumıstı dawam ettirgen hayallardıń ómirbayanları bahalı esaplanadı.

Materiallar hám usıllar

Izertlew materialları tómendegilerden ibarat: Ózbekstan Respublikası Milliy statistika komitetiniń rásmiy statistikalıq maǵlıwmatları; Ózbekstanda jedel qartayıw boyınsha izertlew materialları; kekselerdiń turmıs sapası hám sociallıq belsendiligi mashqalaları boyınsha ilimiy basılımlar; sociallıq belsendiliktiń gender ayırmashılıqları boyınsha zamanagóy izertlewler; qaraqalpaqstanlı izertlewshilerdiń hayal-qızlar tariyxı hám házirgi jaǵdayı boyınsha basılımları; Qaraqalpaqstanlı hayal ilimpaz hám mádeniyat xızmetkerleri haqqında ilimiy biografiyalıq basılımlar; Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyası Qaraqalpaqstan bólimi hám regionnıń bilimlendiriw mákemeleri materialları.

Izertlewde analiz hám sintez, salıstırmalı hám statistikalıq, kontent-analiz, biografiyalıq hám sociogerontologiyalıq qatnas usıllarınan paydalanılǵan.

Biografiyalıq metod ayrıqsha áhmiyetke iye, sebebi hayal-qızlardıń kásiplik biografiyaları statistikalıq kórsetkishlerde barlıq waqıtta da sáwlelenbeytuǵın sociallıq belsendilik formaların anıqlaw imkanın beredi.

Izertlew sheńberinde úlken jastaǵı hayaldıń sociallıq belsendiligi tómendegi komponentlerdiń jıyındısı sıpatında kórip shıǵıladı:

- kásiplik xızmet;
- ilimiy hám intellektuallıq jumıs;
- jámiyetshilik qatnasıwı;
- ustazlıq;
- mádeniy-dóretiwshilik jumısı;
- áwladlar aralıq birge islesiwde qatnasıw;
- mádeniy miyrastı saqlaw hám jetkerip beriw.

Usınıp atırǵan konseptual model tómendegishe kóriniske iye: **kásiplik hám intellektuallıq potencial → jámiyetlik talap → ustazlıq hám tájiriye beriw → áwladlar aralıq integraciya → sociallıq ózine tánlikti saqlaw → turmıs sapası.**

Nátıyjeler

1. Jası úlken jumısshı hayal sociallıq belsendilik subyekti sıpatında. Qartayıwǵa bolǵan zamanagóy qatnas jası úlkenlikti tek ǵana ǵárezlilik dáwiri dep

esaplawdan waz keshiwge imkaniyat beredi. Hayal-qızlardıń bir bólegi ushın pensiya jasına jetiwi kásiplik jumısın toqtatıwdı ańlatpaydı.

Ózbekstanda aktiv qartayıw boyınsha ótkerilgen izertlewde bántlik tarawındaǵı áhmiyetli gender ayırmashılıǵı anıqlandı: 55 jastan joqarı isleytuǵın respondentler arasında hayallar 32,1%, erkekler 67,9% ti quradı [3, 3181-b.]. Sonıń menen birge, jámiyetlik turmısta qatnasıw kórsetkishini bántlik kórsetkishinen ádewir joqarı bolǵan [3]. Bul keksenıń sociallıq belsendiligi tek ǵana haqı tólenetuǵın jumıstıń bar ekenligi menen ólshew múmkin emesligin ańlatadı.

Hayal-qızlar ustazlıq, ilimiy jumıs, oqıtıwshılıq, másláhát beriw, jurnalistika, ádebiy dóretiwshilik, jámiyetlik shólkemlerdegi jumıs, mádeniy-aǵartıwshılıq jumıs, jaslarǵa kásiplik kónlikpelerdi úyretiw arqalı sociallıq belsendi bolıp qala aladı. Bul, ásirese, joqarı bilim hám kásiplik mamanlıqqa iye hayal-qızlar ushın ayrıqsha áhmiyetke iye.

2. Gúlaysha Esemuratova: ádebiyat hám jurnalistika arqalı kásiplik uzaq jasaw. Bunıń eń ayqın mısallarınan biri qaraqalpaq jazıwshısı Gúlaysha Esemuratovanıń ómiri hám miynet jolı bolıp tabıladı. Onıń mısalı házirgi izertlew ushın principiallıq áhmiyetke iye, sebebi jazıwshınıń kásiplik belsendiligi ádebiyat, jurnalistika, redaktorlıq jumıs hám jámiyetlik jumıstı birlestirgen.

Onıń kásiplik ómir bayanında "Aral qızları" jurnalınıń ayrıqsha ornı bar. Qaraqalpaqstanınıń aymaqlıq baspasóz tarawınıń rawajlanıwın úyreniwde jurnal 1991-jıldıń mart ayında shólkemlestirilgenligi, Gúlaysha Esemuratova onıń bas redaktori hám shólkemlestiriwshisi bolǵanlıǵın kórsetedi. Basılıp dáslep hayal-qızlar jumısı menen baylanıstırılǵan bolsa da, mazmunı ádewir keń edi: jurnal betlerinde respublikanıń áhmiyetli sociallıq-ekonomikalıq mashqalaları, áwladlar arasındaǵı qatnasıqlar, hayal-qızlar hám jaslardıń jaǵdayı kóterilgen [8, 1020-1021-b.].

Bul fakt, ásirese, kekse hayallardıń sociallıq belsendiligi koncepciyası kózqarasınan ayrıqsha áhmiyetke iye. Esemuratovanıń redaktorlıq jumısı tek ǵana kásiplik bántlikten ibarat emes edi. Ol hayal-qızlar, jaslar, shańaraq hám jámiyettiń mashqalaları dodalanıwı múmkin bolǵan jámiyetlik málimleme mákanın jarattı.

Solay etip, bir hayaldıń kásiplik iskerligi multiplikativ sociallıq effektke iye bolǵan.

Gúlaysha Esemuratovanıń ádebiy miyrası da milliylikti saqlaw menen baylanıslı. B. Turımbetovtıń izertlewinde onıń shıǵarmalarında qaraqalpaq xalqınıń milliy dástúrleri, tili, ádep-ikramlılıq qádiriyatları, dúnyaǵa kózqarasınıń ózgeshelikleri hám tariyxıy yadı sáwlelengenini kórsetilgen [9]. Demek, G. Esemuratovanıń jumısın bir waqıtıń ózinde bir neshe ólshemde talqılaw múmkin: **kásiplik belsendilik → málimleme mákanın jaratıw → hayal-qızlardıń sociallıq belsendiligin qollap-quwatlaw → áwladlararalıq qarım-qatnas → mádeniy estelikti saqlaw.**

Áne usınday kóp ólshemlilik onıń kásiplik biografiyasın sociallıq áhmiyetke iye bolǵan kásiplik uzaq jasawdıń mısalı sıpatında kórip shıǵıwǵa múmkinshilik beredi.

3. Sarıǵúl Bahadırova – ilimpaz, jazıwshı, ustaz. Ánjuman temasına Sarıǵúl Bahadırovanıń kásiplik ómirbayanı jáne de tikkeley baylanıslı.

Z.U. Bekbergenovaniń házirgi ilimiy baspasında S. Baxadirova filologiya ilimleriniń doktorı, professor, Qaraqalpaqstanǵa miyneti sińgen ǵayratker, Beruniy atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı, folklorshı ilimpaz, ádebiyattanıwshı, jazıwshı, jurnalist hám ustaz sıpatında xarakterlenedi [10, 190-196-b.].

S. Bahadirova N. Davqaraev atındaǵı Til hám ádebiyat institutında 48 jıl miynet etip, 1991-2007-jılları laboranttan institut direktorlıǵına shekemgi jolın basıp ótker [10, 191-b.]. Ol 1970-jılı kandidatlıq, 1987-jılı doktorlıq dissertaciyasın jaqlap, 2005-jılı professor ilimiy ataǵın aldı [10, 191-195 b.].

Bahodirovaniń tek ǵana ilimiy miyrası emes, al ustazlıq jumısı da temamız ushın ayrıqsha áhmiyetke iye. Onıń basshılıǵında izertlewshilerdiń bir neshe áwladları tayarlandı, ózi bolsa ilimiy keńeslerdiń jumısında, jas ilimpazlardı tárbiyalawda qatnastı [10, 194-195 b.].

Solay etip, onıń kásiplik belsendiligi áwladlar aralıq xarakterge iye. Ilimiy tájiriye individual jetiskenlik bolıp qalmaq, basqa izertlewshilerge ótkerildi.

Sunday-aq, S. Bahadirovaniń ilimiy jumısın ádebiy dóretilwshilik penen birge alıp barǵanı da itibarǵa ılayıq. Ol ilimiy monografiyalar hám kóplegen kórkem shıǵarmalardıń avtorı bolıp, onıń izertlewleri qaraqalpaq folkloristikası hám ádebiyattanıwınıń rawajlanıwına úles bolıp qosıldı [10, 192-196-b.].

Usı izertlewimiz sheńberinde S. Bahadirova intellektuallıq uzaq jasawdıń mısaldıń kórsetedi, bunda kásiplik jumıs jeke ózlikti saqlaw, jámiyetlik talap hám tájiriyebeni jetkerip beriw mexanizmine aylanadı.

4. Rawiya Esemuratova hám Qaraqalpaqstan ilimiy-til miyrasınıń rawajlanıwı. Jáne bir mısaldı, Rawiya Esemuratovaniń atı qaraqalpaq filologiyası hám leksikografiyasınıń rawajlanıwı menen baylanıslı.

Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń zamanagóy elektron kitapxanasında R. Esemuratova tórt tomlıq "Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi" kitabın dúziwshiler qatarında kórsetilgen. Atap aytqanda, 1984-jılı Nókiste basıp shıǵarılǵan sózliktiń II tomdıń R. Esemuratova hám M. Kalenderovlar tayarlaǵan [11]. Sunday-aq, sózliktiń III tomdıń R. Esemuratovaniń dúziw jumıslarında qatnasqanlıǵı jazılǵan [12]. Bul mısaldı hayal-qızlardıń jámiyetlik áhmiyetke iye iskerliginiń jáne bir forması – tildi saqlaw infrastrukturasın jaratıwdı kórsetedi.

Qartayıp baratırǵan jámiyet ushın bunday iskerlik ayrıqsha áhmiyetke iye, sebebi úlken áwlad til, tariyxıy hám mádeniy esteliktiń áhmiyetli tasıwshısı bolıp esaplanadı.

5. Ayımxan Shamuratova: kásiplik jumısı hám jámiyettiń tán alıwı. Kásiplik hám jámiyetlik uzaq jasawdıń áhmiyetli úlgi si SSSR xalıq artisti, aktrisa, qosıqshı hám jámiyetlik ǵayratker Ayımxan Shamuratova bolıp tabıladı.

Berdaq atındaǵı mámleketlik akademiyalıq muzıkalı teatrınıń rásmiy veb-saytı onı qaraqalpaq teatr kórkem óneriniń belgili wákillerinen biri sıpatında xarakterleydi. Ol óziniń kóp jıllıq dóretilwshilik jumısı menen qaraqalpaq teatr kórkem óneri mektebiniń qalıplesiwine úles qostı [13]. Shamuratova dóretilwshilik jumıs penen sheklenip qalmaq. Ol respublikanıń jámiyetlik turmısında qatnastı, Nókis qalalıq Keńesi hám Qaraqalpaqstan Joqarǵı Keńesine deputat etip saylandı [14]. Onıń jámiyetshilik tán alıwı, atap aytqanda, Qaraqalpaqstan ASSR xalıq artisti,

Ózbekstan SSR xalıq artisti hám 1968-jılı SSSR xalıq artisti ataqların beriwinde kórinde.

Usı izertlew ushın joqarı sıylıqtıń ózi emes, al bir neshe sociallıq rollerdiń birikpesi: professional, dóretiwshi shaxs, jámiyetlik xızmetker, mádeniy tájiriye iyesi áhmiyetli.

6. Ilimpaz hayal rawajlanıwdıń institucionallıq resursı sıpatında. Qaraqalpaqstan iliminiń tariyxı da aymaqtıń ilimiy-aǵartıwshılıq ortalıǵın qalıplestiriwde hayal-qızlardıń salmaqlı úlesi bar ekenliginen dárek beredi. S. Allamuratovanıń izertlewinde 1990-jıllardıń ortalarına kelip Qaraqalpaqstanda ilimpaz hayal-qızlardıń sanı 500 den asqanlıǵı atap ótilei. R. Esemuratova, G. Esemuratova, S. Baxadırova, G. Sırımbetova, T. Doshumova hám basqa da ilim, ádebiyat hám mádeniyat wákillerin ajratıp kórsetedi [7, 25-b.].

Bul processtıń áhmiyetli nátiyjesi hayal-qızlardıń kásiplik birlespeleriniń qalıplesiwi boldı. Atap aytqanda, Qaraqalpaqstanda hayal-qızlardıń kásiplik hám jámiyetlik belsendiligin rawajlandırıwǵa baǵdarlangan "Qaraqalpaqstan ilimpaz hayal-qızları", "Ilimpaz hayal" hám basqa da shólkemler dúzildi [7, 25-26-b.]. Bul individual kásiplik belsendilikten hayal-qızlardıń institutlastırılǵan belsendiligine ótiw haqqında aytıwǵa múmkinshilik beredi.

Úlken jastaǵı hayallardıń turmıs sapası ushın bunday kásiplik jámáátler sociallıq baylanıslardı jaratıw, kásiplik ózine tánlikti qollap-quwatlaw hám jámiyetlik jumıstı dawam ettiriw imkaniyatın támiyinlewı menen potencial áhmiyetke iye.

7. Áwladlar aralıq tájiriye beriw turmıs sapasın qollap-quwatlaw mexanizmi sıpatında. Kórip shıǵılǵan biografiyalıq mısallardı tallaw áwladlar aralıq kásiplik dálalshılıq dep ataw múmkin bolǵan ayırıqsha mexanizmdi ajratıwǵa múmkinshilik beredi. Onıń mánisi sonda, jası úlken hayal óziniń toplaǵan bilimleri hám sociallıq baylanıslarınan jas áwlad wákillerin qollap-quwatlaw ushın paydalanadı.

Sarıǵúl Bahadırova jaǵdayında – ilimiy basshılıq hám kadrlar tayarlawda, Gúlaysha Esemuratova jaǵdayında – redaktorlıq hám ádebiy jumısta, Rawiya Esemuratova jaǵdayında – til miyrasın saqlaw hám sistemalastırıwda, Ayımxan Shamuratova jaǵdayında – professional teatr kórkem óneri mektebin qalıplestiriwde óz kórinisin tapqan.

Nátiyjede hayal-qızlardıń kásiplik kapitalı jámiyetlik kapitalǵa aylanadı. Bul turmıs sapasın bahalawǵa bolǵan qatnastı tıp-tiykarınan ózgetedi. Eger kekse adam tek ǵana sociallıq járdem alıwshı sıpatında qabıl etilse, onda tiykarǵı itibar onıń mıtájliklerine qaratıladı. Eger ol jámiyetlik iskerlik subyekti sıpatında qaralsa, onıń qosqan úlesin de esapqa alıw imkaniyatı payda boladı.

Usı mániste turmıs sapasın materiallıq abadanlıq + densawlıq + sociallıq baylanıslar + kásiplik talap + jámiyetlik tán alıw + tájiriyebeni ótkeriw imkaniyatı sıyaqlı óz ara tásir nátiyjesi sıpatında kóz aldımızǵa keltiriwimiz múmkin.

Bunda jumıstı dawam ettiriwdi óz-ózinen joqarı turmıs sapasınıń universal kórsetkishini dep esaplawǵa bolmaydı. Miynet ózin-ózi ámelge asırıwdıń ıqtıyarlı forması bolıwı múmkin, biraq materiallıq zárúrlilik aqıbetinde májbúriy bolıwı da

múmkín. Sonín ushın kelesi empirik izertlewde ıqtıyarlı kásiplik belsendilik hám májbúriy bántlikti bir-birinen ajratıw zárúr.

JUWMAQLAR HÁM USINISLAR

Ótkerilgen analiz tómendegi juwmaqlardı shıǵarıw imkaniyatın beredi.

- Qaraqalpaqstanda úlken jastaǵı hayallardıń úlesi artıp barmaqta, bul bolsa usı topardı sociallıq hám sociologiyalıq siyasattıń áhmiyetli obyektine aylandırmaqta [1].

• Úlken jastaǵı hayaldıń turmıs sapası onıń densawlıǵı hám materiallıq támiynatı menen sheklenip qalmawı kerek. Sociallıq qatnasıq, kásiplik talap, óziniń áhmiyetliligin seziw, áwladlar aralıq baylanıslar hám belsendilik formaların óz betinshe tańlaw imkaniyatları zárúr áhmiyetke iye.

• Kásiplik jumıs pensiya jasına jetkennen keyin dawam etiwı hám jańa formalarǵa aylanıwı múmkín. Iлимпaz hayal-qızlar ushın – ilimiy másláhát hám ustazlıq, pedagoglar ushın – pedagogikalıq tájiriýbeni jetkeriw, shıpakerler ushın – másláhát hám ustazlıq jumısı, jazıwshı hám jurnalistler ushın – ádebiy hám redaktorlıq jumısı, mádeniyat xızmetkerleri ushın – kórkem dástúrlerdı saqlaw hám jetkeriw sıyaqlılar bolıwı múmkín.

Gúlaysha Esemuratova jámiyetlik áhmiyetke iye bolǵan kásiplik uzaq jasawdıń ibratlı úlǵısı bolıp tabıladı. Onıń jazıwshı, jurnalist, shólkemlestiriwshı hám "Aral qızları" jurnalınıń bas redaktori sıpatındaǵı jumısı hayal-qızlardıń kásiplik belsendiligi basqa hayal-qızlar hám jaslar ushın málimleme hám mádeniy mákan jaratıwı múmkín ekenligin kórsetedi [8, 1020-1021-b.].

Sarıǵúl Bahadırova intellektuallıq hám ilimiy uzaq jasawdıń úlǵısın kórsetedi. Onıń jumısı ilimiy izertlewler, ádebiy dóretiushilik, ilimdi shólkemlestiriw hám ustazlıq penen birlestirildi. Onıń jas ilimiy kadrlardı tayarlawdaǵı úlesi ayrıqsha áhmiyetke iye [10, 194-195-b.].

Rawiya Esemuratova hayal-qızlardıń ilimiy-intellektual miynetleriniń milliy tildi saqlawdaǵı áhmiyetin, atap aytqanda, qaraqalpaq tiliniń fundamental túsindirme sózligin jaratıwda qatnasıwı arqalı kórsetedi [11; 12].

Ayımxań Shamuratova kásiplik dóretiushilik jumıs penen jámiyetlik qatnasıqtı birlestiriw múmkínshiligin kórsetedi hám onıń jumısı qaraqalpaq teatr kórkem óneriniń rawajlanıwına xızmet etti [13; 14].

Usinislar

Qaraqalpaqstan Respublikasında jası úlken hayallardıń turmıs sapasın jaqsılaw maqsetinde:

- gender ózgesheliklerin ayrıqsha esapqa alǵan halda belsendi uzaq jasaw boyınsha aymaqlıq baǵdarlamalardı islep shıǵıw;
- úlken jastaǵı hayal-qızlardıń kásiplik jumısın ıqtıyarlı túrde dawam ettiriwı ushın sharayat jaratıw;
- universitetler, mektepler, mádeniyat hám densawlıqtı saqlaw mákemelerinde "gúmis ustazlıq" baǵdarlamaların engiziw;
- ustazlıq hám ekspertlik jumıslarda qatnasıwǵa tayar úlken jastaǵı hayal-qızlardıń kásiplik kompetenciýaları boyınsha maǵlıwmatlar bazasın jaratıw;
- áwladlar aralıq ilimiy, bilimlendiriw hám mádeniy joybarlardı rawajlandırıw;

- ádebiy, jurnalistlik hám mádeniy-aǵartıwshılıq joybarlardı qollap-quwatlaw, olarda kekse áwlad hayal-qızları belsendi avtor hám ustaz sıpatında qatnasadı;

- kekselerdiń máhálle hám jámiyetlik birlespeler jumısındaǵı qatnasın keńeytiw;

- turmıs sapasın bahalawda sociallıq hám kásiplik talap kórsetkishin esapqa alıw;

- Qaraqalpaqstannıń qala hám awıllıq rayonlarında jumıs islep atırǵan úlken jastaǵı hayal-qızlar boyınsha arnawlı sociologiyalıq izertlewler ótkeriw;

- hayal ilimpazlar, pedagoglar, shıpakerler, jazıwshılar hám mádeniyat xızmetkerleriniń kásiplik biografiyasın tabıslı kásiplik uzaq jasaw mexanizmleri haqqındaǵı maǵlıwmatlar deregi sıpatında úyreniw.

Solay etip, jası úlken hayallardıń kásiplik hám jámiyetlik belsendiligi tek turmıs sapasınıń individual resursı sıpatında emes, al jámiyetti rawajlandırıw resursı sıpatında da qaralıwı múmkin.

Qaraqalpaqstan tájiriyesi úlken áwlad hayal-qızları ilimiy bilim, kásiplik kompetenciya, ádebiy miyas, mádeniy estelik hám ádep-ikramlılıq qádiriyatlarınıń tasıwshıları sıpatında qatnasıwǵa uqıplı ekenligin kórsetedi. Gúlaysha Esemuratova, Sarıgúl Bahadırova, Rawiya Esemuratova, Ayımxań Shamuratova hám basqa da wálayat wákilleriniń ómir bayanları bunday qatnasıwdıń túrli formaların kórsetedi.

Usı múnásibet penen sociallıq siyasatnıń wazıypası tek ǵana kekse hayallardıń múnásip turmıs dárejesin támiyinlew emes, al olardıń subyektligin saqlap qalıw, tájiriye almasıw hám jámiyettiń rawajlanıwında qatnasıwın dawam ettiriw ushın sharayatlar jaratıwdan ibarat.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Milliy statistika komiteti. Jámi xalıq sanında miynetke jaramlı jastan joqarı bolǵan xalıqtıń úlesi (hayal-qızlar): Qaraqalpaqstan Respublikası [Elektron resurs]. - 2026. -Qollanıw tártibi: SIAT – Ózbekstan Respublikası Milliy statistika bazası (múrájat etilgen sánesi: 26.09.2026).

2. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M., Abduramanov Kh., Khodjayev S. Ageing Societies: From the Global and National Challenges to Opening the Opportunities. Uzbekistan's Active Ageing Index. -Tashkent: Scientific Research Institute «Family and Gender», UNFPA Uzbekistan, 2024. -32 p.

3. Egamberdiyeva N., Abdurahmanov Kh., Ruzieva G., Yulchiyeva D., Rahmanova G. Assessing the active aging index in Uzbekistan: Employment, social engagement, and well-being // Edelweiss Applied Science and Technology. -2025. -Vol. 9, №5. -P. 3175-3190. -DOI: 10.55214/25768484.v9i5.7668.

4. Xodjaev S.D. Jiznenniy stil i problemı pojilix lyudey v Uzbekistane // Sotsiologiya i pravo. -2024. -T. 16, №1. -B. 16-25. -DOI: 10.35854/2219-6242-2024-1-16-25.

5. Denton M., et al. Sex and gender differences in social participation among community-dwelling older adults: a systematic review // Frontiers in Public Health. -2024. -DOI: 10.3389/fpubh.2024.1335692.

6. Dury S., Stas L., Switsers L., Duppen D., Domènech-Abella J., Dierckx E., De Donder L. Gender-related differences in the relationship between social and activity participation and health and subjective well-being in later life // Social Science & Medicine. -2021. -Vol. 270. -Article 113668. -DOI: 10.1016/j.socscimed.2020.113668.

7. Allamuratova S.J. K voprosu o problemax professionalnoy deyatelnosti jenshin Karakalpakstana na sovremennom etape razvitiya nauki, texnologiy // Ilm sarchashmalari. -2020-j. -№1. -B. 24-26.

8. Atajanov H.A. Development trend of regional journal periodicals of the Republic of Karakalpakstan // Theoretical & Applied Science. -2021. -№12(104). -P. 1018-1022. -DOI: 10.15863/TAS.2021.12.104.109.

9. Turimbetov B.Q. Qaraqalpaq ádebiyatında milliy ózlik mashqalası (qaraqalpaq xalıq jazıwshısı G. Esemuratova shıǵarmaları mısasında) // Universum: Filologiya hám kórkem ónertanıw. -2024. -№11 (125). -DOI: 10.32743/UniPhil.2024.125.11.18713.

10. Bekbergenova Z.U. Ilim hám ádebiyatqa baǵıshlangan ómiri: Belgili folklorshı hám ádebiyattanıwshı ilimpaz, jazıwshı Sarıǵúl Bahadırovanıń 80 jası // Rossiyskaya tyurkologiya. -2024. -№1-2 (42-43). -B. 190-196. -DOI: 10.37892/2712-8121-2024-42-43-190-196.

11. Esemuratova R., Kalenderov M. Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi. 4 tomlıq. Tom II. G-K. Nókis: Qaraqalpaqstan, 1984. -375 b.

12. Kalenderov M. hám basqalar. Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi. 4 tomlıq. III tom. K-N. Nókis: Qaraqalpaqstan, 1988.

13. Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzıkalı teatrı. Shamuratova Ayımxan (1917-1993) [Elektron resurs]. -Nókis. -Kiriw tártibi: Ayımxan Shamuratovanıń rásmiy ómirbayanı (kirilgen sánesi: 26.09.2026).

14. Shamuratovlar úy muzeyi. Biografiya Ayımxan Qazımbetova (Shamuratova) [Elektron resurs]. -Nókis. -Kiriw tártibi: Shamuratovlar úy-muzeyi materialları (múrajat etilgen sánesi: 26.09.2026).

15. Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti. Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi [Elektron resurs]. -Tashkent, 2022. -Kiriw tártibi: QMU elektron kitapxanası (múrajat etilgen sánesi: 26.09.2026).